

УДК 94(477)"19":930

М. В. Стопчак

ПРОТИБОРСТВО ДИРЕКТОРІЇ УНР З ЛІВОРАДИКАЛЬНИМИ УКРАЇНСЬКИМИ ПОЛІТИЧНИМИ СИЛАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

На широкому історіографічному і фактичному матеріалі досліджено провідні тенденції в нагромадженні знань стосовно протиборства Директорії УНР з українськими політичними партіями ліворадикального спрямування в українській зарубіжній історіографії. Виявлено, систематизовано і охарактеризовано основні групи історіографічних джерел із зазначеної проблеми, проаналізовано методологічні підходи українських зарубіжних істориків до її висвітлення. Виділені сюжети, які потребують подальшого вивчення та наукової інтерпретації.

Ключові слова: українська зарубіжна історіографія, Директорія УНР, українські ліворадикальні політичні партії, УСДРП (незалежних), УПСР (боротьбистів).

Аналізуючи причини поразки державотворчих зусиль Директорії УНР в роки Визвольних змагань 1917–1921 рр., дослідники звертають увагу на відсутність єдності в державницькому таборі, гостре протиборство різноманітних політичних сил з ключових питань державотворення, яке згодом переросло у фазу жорстокої боротьби за владу. Тому в умовах розбудови незалежної Української держави, коли на її політичній арені діє близько сотні політичних партій і рухів, надзвичайно важливим є всебічне осмислення як позитивного, так і негативного досвіду взаємини Директорії з різноманітними політичними силами. Його вивчення дає ключ до розуміння глибоких суспільно-політичних та економічних процесів, що відбуваються зараз у нашій державі, дозволить сучасним керівникам України уникнути небажаних помилок.

Серед широкого спектру політичних партій, що діяли в Україні за доби Директорії, впливові позиції посідав табір ліворадикальних сил, представлений, в першу чергу, такими політичними партіями, як УСДРП (незалежних), що утворилась після VI конгресу УСДРП у січні 1919 р., а також УПСР (боротьбистів). На думку багатьох істориків, саме боротьба ліворадикальних сил проти Директорії, а згодом їх співробітництво з більшовиками, призвели до розриву єдиного українського національного фронту, що, в свою чергу, мало фатальне значення для національно-визвольних змагань українського народу в 1917–1921 рр., оскільки сприяло окупації України більшовиками.

Варто зазначити, що за роки незалежності вітчизняними істориками створено чимало узагальнюючих і монографічних праць, брошур, статей, захищено низку кандидатських і докторських дисертацій, присвячених Українській революції, у яких, поряд з іншими проблемами, розглядаються й різноманітні аспекти діяльності політичних партій ліворадикального спрямування, їх взаємини з Директорією УНР. Проте, їх аналіз засвідчує, що попри значне просування у дослідженні зазначеної теми, мають місце спроби запозичувати з української зарубіжної історіографії й обстоювати застарілі ідеологічні штампи при оцінці головних засад політичних доктрин цих партій, напрямів і підсумків їх діяльності. Це призводить до появи неадекватних історичним реаліям висновків. Звідси випливає необхідність наукового історіографічного осмислення методологічних підходів українських зарубіжних істориків до висвітлення діяльності сил ліворадикальної опозиції в роки Української революції, в т.ч. і за доби Директорії УНР.

Українську зарубіжну історіографію з досліджуваної теми можна умовно поділити на два періоди: 1) роки між двома війнами (1921–1939 рр.); 2) повоєнний період (1945 р. – по сьогоднішній день).

Міжвоєнна зарубіжна історіографія була представлена працями переважно безпосередніх учасників визвольних змагань 1917–1921 рр. Важливе місце серед них посідають праці ідеолога т.зв. інтегрального націоналізму Д. Донцова. У 1922 р. у Відні вийшла його праця "Підстави нашої політики". У ній автор, констатуючи постійні хитання Директорії при виборі стратегічних засад державотворення, покладає провину за таку непевну її поведінку на керівництво двох соціалістичних партій – УСДРП та УПСР, що визначали її політичну лінію [1, с. 154]. Особливо негативну роль при цьому, на думку Д. Донцова, відіграли "незалежні" та "боротьбисти", які перейшли "... одверто до табору ідеологів російської чрезвычайки... Своїми компромісами і своїм льокайством, – пише автор, – вони у великій мірі загальмували процес кристалізації єдиного національного фронту, і в значній мірі, улегшили роботу Росії на Україні" [1, с. 179].

Особливо гострій критиці піддав ліворадикальну частину соціалістичних партій – УСДРП (незалежних) та боротьбистів представник державницької школи В. Липинський. Називаючи їх "рабами чрезвычайки", "здичавілими домашніми котами, що відпадками московських комуністичних тигрів живляться" [2, с. XXIV], В. Липинський відзначає, що вони належали до категорії політиків, у яких відсутнє "хотіння власної хати, власної держави". А оскільки ліворадикальні сили були позбавлені державницької психології, то автор вважає закономірним їх перехід на позицію російських комуністів [2, с. 381]. Спроби ліворадикальних сил врятувати і побудувати Україну за допомогою соціалістичних і комуністичних гасел, орієнтуючись при цьому на більшовицьку Росію і її агента – КП(б)У, В. Липинський вважає неприпустимою помилкою. "Ані Польща, ані більшовицька, ані протибільшовицька Росія не будуть будувати Україну, – зазначає автор, – бо їм ніякої України не потрібно. Їм тільки треба в даний момент використати фікцію України при допомозі зорієнтованих на них Українців" [2, с. 66].

Інший підхід до оцінки впливу ліворадикальних сил на долю Української революції в період Директорії представлений працями діячів соціалістичних партій. Це, насамперед, роботи В. Винниченка, П. Христюка, І. Мазепи, М. Шаповала, А. Животка, П. Феденка та ін. Вони розглядають проблему взаємовідносин Директорії з ліворадикальними політичними силами крізь призму таких ключових питань, як конструкція державної влади, вирішення аграрного питання, пошук зовнішніх сил, на які можна опертись у розбудові української державності тощо. У зазначених працях підкреслюється, що боротьбисти та УСДРП (незалежних) фактично стояли на ліворадикальних позиціях у вирішенні багатьох ключових питань тогочасного суспільного життя. Вони виступали за встановлення радянської влади в Україні, укладення миру з більшовиками, продовження боротьби з Антантою, що значно зближувало їх з КП(б)У.

Констатуючи, що політика зближення українських "лівих" з більшовиками на початку 1919 р. призвела до їх відкритої конфронтації з Директорією УНР, дослідники, при цьому наголошують, що до виокремлення в українському визвольному русі ліворадикального табору призвела непослідовна політика самої Директорії щодо ключових питань державотворення. Хоча, звичайно, кожен з дослідників цього напряму висловлює критику на адресу Директорії з позицій тих політичних партій, до яких він належав. Так, В. Винниченко, член УСДРП і голова Директорії до лютого 1919 р., у своїй праці "Відродження нації" зазначає, що лідери провідних політичних партій не завжди з розумінням сприймали політику Директорії і через це перешкоджали її діяльності. У першу чергу, це стосується форми організації влади в Україні. В. Винниченко вважає, що затверджений ще у Вінниці під час антигетьманського повстання принцип трудових рад, міг би примирити багатьох українців. Але на його думку, керівники українського руху свідомо зволікали з ухваленням відповідного закону. Це призвело до самочинного створення масами альтернативної влади у формі рад робітничих і солдатських депутатів. Застосовані Директорією репресії проти прибічників трудового принципу були, на переконання В. Винниченка, помилкою, оскільки "... цим як раз добилися того, що не тільки пхнули маси в обійми націоналістичної течії руського большевизму, але знов одіпхнули їх від української ідеї" [3, с. 184]. Цю ж точку зору поділяють М. Шаповал [4, с. 134–135] та П. Христюк [5, с. 7–10].

Дослідники цього напряму велику увагу приділяють різним аспектам діяльності як УСДРП (незалежних), так і боротьбистів, їх взаємовідносинам з Директорією. Так, П. Христюк досить ґрунтовно висвітлює діяльність УСДРП (незалежних). Він наводить документи, що дають змогу прослідкувати етапи становлення фракції "незалежників", ґенезу їх поглядів на ключові проблеми державотворення, їх ставлення до Директорії. У наведеній дослідником декларації "незалежників", з якою вони виступили на Трудовому Конгресі, політика Директорії засуджувалась як хитка й нерішуча, і фактично ставилось питання про позбавлення Директорії влади [5, с. 62–63]. Але Трудовий Конгрес, зазначає П. Христюк, більшістю голосів відхилив цю пропозицію, що викликало негативну реакцію "незалежників". У їхній заяві до президії Конгресу засуджувались рішення Трудового Конгресу про схвалення політики Директорії, яку "незалежники" кваліфікували як боротьбу проти революційних мас. Підкресливши, що Конгрес не має права говорити від імені трудових мас України, "незалежники" залишили його.

Отже, резолюцію про владу Трудовий Конгрес приймав без участі лівого крила обох провідних політичних партій УНР – УСДРП та УПСР. Це, на думку дослідників, змушувало Директорію при проведенні своєї політики шукати підтримки в правих політичних сил, що ще більше поглиблювало прірву між нею й лівими політичними силами, за якими стояли широкі маси учасників визвольної боротьби. Більше того, в умовах успіхів радянських військ в Україні, посилення позицій большевизму, особливо після залишення Директорією Києва 2 лютого 1919 р., ліві течії українських політичних партій все більше схилились до думки про можливість зближення з Тимчасовим робітничо-селянським урядом України. Правда, на думку дослідників, ступінь готовності до такого зближення в різних сил ліворадикального табору була неоднаковою. Як зазначає М. Шаповал, УСДРП (незалежних), будучи більш поміркованою течією ліворадикального табору, спочатку засудила Робітничо-селянський уряд Г. П'ятакова – Х. Раковського як узурпаторський, окупаційний. [4, с. 135]. І лише згодом погодилась співпрацювати з радянськими владними структурами за умови, що вони визнають незалежність і самостійність Української Соціалістичної Республіки і в Україні буде здійснюватись твердий національний курс. У той же час, на думку П. Христюка, боротьбисти як більш радикальне крило були готові до тіснішого співробітництва як з цим урядом, так і з КП(б)У. Він наводить протоколи двох зборів Київської організації боротьбистів, що відбулися в лютому 1919 р., в яких вимагалось від ЦК партії вступити в прямі переговори з ЦК КП(б)У з метою об'єднання УПСР з КП(б)У й успішного проведення цього злиття на V з'їзді УПСР [5, с. 88]. Проте, як свідчать дослідники, лідери більшовиків, уряду УСРР не виявили особливого бажання до співпраці.

Однією з ключових проблем у взаємовідносинах Директорії з ліворадикальним політичним табором у роки революції була проблема їх ставлення до селянського повстанського руху, що набув особливого розвитку в 1919 році. П. Христюк, М. Шаповал, В. Винниченко, І. Мазела та ін. розглядають у своїх працях різні аспекти цієї проблеми, а саме: трансформацію селянського повстанського руху протягом січня-серпня 1919 р., вплив на нього ліворадикальних сил, причини, що не дозволили Директорії спрямувати селянський рух, яким у значній мірі керували ліві партії, в русло боротьби за українську державність. П. Христюк, зокрема, наголошує, що саме ліворадикальні партії, сподіваючись на лояльність більшовиків до української державності, фактично підштовхували незадоволених аграрною політикою Директорії селян у бік більшовиків. Така політика "лівих" призвела до їх відкритого протистояння з Директорією УНР і різкого послаблення позицій самої Директорії. Під впливом агітації більшовиків і ліворадикальної опозиції селянство піднялось на збройну боротьбу проти Директорії й уряду УНР [5, с. 105].

Водночас, зарубіжні історики звертають увагу на постійні ідеологічні хитання лідерів ліворадикальних партій, підкреслюють, що різке незадоволення селянства аграрним курсом більшовиків навесні 1919 р.

призвело до зміни політичної поведінки цих партій, і як приклад, наводять виступ 9 травня 1919 р. проти уряду Х. Раковського 15-тисячного загону на чолі з отаманом Григор'євим, який належав до партії українських лівих есерів (комуністів). У свою чергу, УСДРП (незалежних) на початку квітня 1919 р. теж відмовляється від ролі легальної опозиції більшовицькій владі й вдається до кроків, спрямованих на організацію боротьби з нею. Одним з них стало укладання "незалежниками" на початку квітня 1919 р. угоди з УПСР (центральної течії) та УСДРП (офіційною), що передбачала спільну боротьбу "з окупаційним урядом Х. Раковського". Текст проекту угоди наводить П. Христюк. При цьому, він звертає увагу на те, що в наказі Всеукраїнського ревкому № 48, що з'явився в першій половині квітня 1919 р., містився заклик не лише до боротьби з більшовицьким урядом Х. Раковського, а й з агентами "зрадницької Директорії, яка веде переговори з французькими й іншими імперіалістами" [5, с. 134].

Проте, зазначають дослідники, стан взаємовідносин Директорії і ліворадикальної опозиції змінився на початку квітня 1919 р., коли був створений уряд Б. Матроса й виведені з Півдня війська Антанти. У результаті, виникли сприятливі умови для створення єдиного українського фронту: збройних сил Директорії і селянського повстанського руху на чолі з "лівими", проти більшовиків. І. Мазепа, один з провідних діячів УСДРП в зв'язку з цим пише, що уряд Б. Матроса "провадив інтенсивну працю для встановлення контакту з "лівими українцями" по той бік фронту [6, с. 163], одночасно зазначаючи, що й "ліві" українські лідери робили певні кроки до співпраці з Директорією та її урядом у боротьбі з більшовиками. Зокрема дослідник розповідає про приїзд у квітні–травні 1919 р. на переговори з Директорією представників Київського ревкому (Ю. Ярослав), керівників повстанських загонів з Поділля – "лівих" Мукоїда, Грещенка, Шевченка. І. Мазепа відзначає, що "ліві" продовжували орієнтуватись на радянську модель влади в Україні, а це значно ускладнювало процес порозуміння між ними й урядом УНР [6, с. 163, 164]. На підтвердження своєї думки І. Мазепа наводить деякі документи, що стосуються переговорного процесу Директорії з ліворадикальною опозицією. Зокрема, він цитує написаний 20 травня 1919 р. лист урядових партій УНР – УСДРП і УПСР до повстанців, у якому пролунав заклик гуртуватись під спільним гаслом Української Народної Республіки [6, с. 166]. Разом з тим, урядові партії застерігали "лівих" від радикальних гасел, зокрема спроб деяких партій "завести якийсь український комунізм" [6, с. 164].

І. Мазепа наводить також проект договору з Директорією, представлений у відповідь "лівими" партіями. Поряд з іншими пунктами, "ліві" вимагали скасувати Директорію й створити замість неї Раду Республіки, а також пропонували концепцію влади у формі рад селянських і робітничих депутатів за трудовим принципом [6, с. 166]. Проте, в умовах успішного наступу військ Директорії по всьому фронту в першій декаді червня 1919 р. провідна урядова сила УНР – УСДРП (офіційна) зайняла досить жорстку позицію щодо цього проекту. Складні перипетії переговорів "лівих" з урядовою УСДРП (офіційною) відтворені зокрема П. Христюком. Він наголошує, що урядовій УСДРП вдалося нав'язати свою позицію повстанцям. Підписана 9 червня 1919 р. чорнострівська угода передбачала входження до уряду УНР лише двох представників від есерів центральної течії – Д. Одрини і Т. Черкаського. А представнику ліворадикальної опозиції Пісоцькому, що представляв УСДРП (незалежних), лише пообіцяли можливість її легального існування за умови лояльності партії до уряду УНР, і він був змушений повернутись до Києва. П. Христюк негативно оцінив підсумки чорнострівської угоди, зазначаючи, що есери, увійшовши до складу уряду, дали добровільно себе ошукати урядовою УСДРП, а "випадання" з числа союзників "незалежних українських соціал-демократів" фактично завело "справу згоди з "повстанцями" на манівці" [5, с. 138].

Незважаючи на неоднозначність трактовок різних авторів співробітництва Директорії з ліворадикальними силами, що очолювали повстанський рух селянства навесні та на початку літа 1919 р., всі вони сходяться в одному: це співробітництво було короточасним. Уже 18–19 липня 1919 р. на нарадах деяких членів Оргкомітету УСДРП (незалежних) і відповідальних працівників партії було прийняте рішення про вихід з повстання. У свою чергу, боротьбисти створили "Раду Головних Революційних Емісарів" (Центрревком), яка закликала селян до боротьби з Директорією, за Радянську Україну в складі "Всесвітньої Федерації Соціалістичних Республік". Серед причин розколу антибільшовицького блоку дослідники називають різницю поглядів у питаннях про форму влади, про ставлення до таких зовнішніх сил, як Антанта і Денікін, а також невирішеність аграрної проблеми [4, с. 158].

Низка питань досліджуваної теми продовжує перебувати в полі зору українських зарубіжних істориків і в повоєнний період [7; 8; 9; 10; 11]. З-поміж фундаментальних праць варто, в першу чергу, виділити семитомну працю М. Стахів "Україна в добу Директорії УНР". Уже в першому томі дослідник акцентує увагу на питаннях, із яких розійшлися зі своїми партіями – УСДРП та УПСР, їх ліві течії. Розкол у партіях йшов "... по лінії двох проблем: проблеми повної демократії парламентарного типу з одного боку і "диктатури пролетаріату" чи пак "радянської системи" з другого боку. Хто був прихильником парламентарної демократії, той відкидав рішуче всяку співпрацю з більшовиками; хто був прихильником "радянської системи", той тим самим був за конечність миру з Советською Росією. Таким чином, ці дві проблеми одночасно визначували різне становище у внутрішніх і зовнішніх справах" [8, с. 177], – зазначає М. Стахів.

Визначаючи характер взаємин Директорії з українським ліворадикальним табором, М. Стахів подає їх як виключно ворожі, покладаючи всю вину саме на ліворадикальні сили. Ця тенденція прослідковується при висвітленні автором практично всіх аспектів діяльності Директорії протягом 1918–1920 рр. Уже на момент підготовки збройного повстання проти гетьмана П. Скоропадського, зазначає автор, боротьбисти вустами П. Любченка відмовились увійти до єдиного національного фронту й вирішили здійснювати повстанську акцію самостійно [8, с. 122]. Боротьбисти, підкреслює далі М. Стахів, зайняли щодо відновленої влади УНР під проводом Директорії неприхильну позицію, домагаючись впровадження в життя своїх революційних гасел.

"Чад "революції" задля самої революції, і то на зразок большевицький, був серед деяких кіл боротьбистів так сильний, – пише автор, – що вони тратили з очей загальний інтерес своєї нації" [8, с. 123]. Проте, дослідник досить спрощено підходить до визначення причин зростання впливу боротьбистів і "незалежних" УСДРП серед народних мас у початковий період правління Директорії. На його думку, ці причини пов'язані виключно зі слабкістю керівних центрів УПСР і УСДРП. Зокрема він вважає, що Оргкомітету УПСР (центральної течії), яка підтримувала Директорію, не вистачало досвідчених партійних працівників для роботи на місцях, оскільки більшість з них пішла на державну роботу в урядові установи. Боротьбисти ж, які ніяких урядових обов'язків не мали, використовували цю ситуацію для посилення свого впливу. Що стосується УСДРП, то тут автор покладає вину на найбільш авторитетних діячів цієї партії – В. Винниченка, В. Чехівського й М. Порша, які виявили значні хитання в бік "радянської системи" [8, с. 123–124]. Будь-яких інших аргументів дослідником не наводиться; поза його увагою залишилися такі моменти, як соціальні процеси в місті й селі, хитання серед самих членів Директорії з ключових проблем державотворення, непослідовність Директорії при вирішенні невідкладних соціальних проблем, що турбували народні маси.

Оцінка ліворадикальних партій як неконструктивної сили, опозиційної до державотворчих намагань Директорії, характерна й при висвітленні М. Стахівим такої важливої віхи в житті УНР як Трудовий Конгрес України. Він правильно підмітив певні недоліки декларації "незалежних" УСДРП на Трудовому Конгресі, що полягали в беззастережній вірі в неминучість світової соціалістичної революції, нерозумінні справжніх намірів більшовицької Росії щодо України. Разом з тим, в оцінці позиції "незалежних" УСДРП і представників інших лівих опозиційних груп на Конгресі, як і в оцінці підсумків роботи самого Конгресу, автор припустився певної необ'єктивності. Незважаючи на те, що закон, згідно з яким обирались делегати на Конгрес, позбавив цього права ряд категорій трудящих, він називає критику "незалежними" УСДРП складу Конгресу "дитячою", а сам Конгрес – повноправним представником волі народу [9, с. 48, 94]. Відмова представників сил ліворадикального табору голосувати за спільний проект резолюції Конгресу, представлений більшістю, пояснюється автором лише як результат небажання опозиції "...дати порахувати голосів своїх прихильників, які були в маленькій кількості" [9, с. 68]. А заяву цих сил до Президії Конгресу, в якій вони висловили незгоду з його рішеннями, дослідник назвав "протидержавною" [8, с. 122]. Очевидно, він не зумів, чи не захотів побачити, що виступи представників ліворадикальних сил на Конгресі проти політики Директорії були не просто прикрим епізодом його роботи, а відображенням того факту, що в самому суспільстві існували різні, часто протилежні точки зору на шляхи вирішення найнагальніших проблем українського державотворення, і кроки Директорії з метою їх вирішення не завжди задовольняли значні верстви українського суспільства.

Негативна оцінка діяльності боротьбистів і "незалежних" УСДРП дається автором і при аналізі наступних після Трудового Конгресу епізодів Української революції. "Вплив цих двох лівих угруповань, – зазначає М. Стахів, – ми бачили наявно в платформі переворотного "Комітету Охорони Республіки" в Кам'янці... Відгомін цього впливу советофільської лівиці видно також ще в переговорах провідів УПСР і УСДРП з членами Директорії – Петлюрою і Макаренком у Рівнім і Здолбунові" [10, с. 132].

У цілому, праця М. Стахіва, будучи найбільш значним дослідженням політичних, соціально-економічних реалій періоду Директорії, через вищезазначені недоліки, постійні спроби нівелювати її помилки, не зуміла дати об'єктивного відповіді на багато питань щодо взаємин Директорії з ліворадикальними силами в роки Української революції.

Після публікації праці М. Стахіва дослідження даної проблеми в зарубіжній українській історіографії дещо уповільнилась, хоча в 60–80-ті рр. ХХ ст. й вийшло декілька праць з історії Української революції, які торкались досліджуваної теми. Мова йде про праці П. Мірчука [12], Г. Костюка [13], І. Майстренка [14; 15.], П. Феденка [16], І. Лисяка-Рудницького [17], М. Прокопа [18] та ін. Проте, для них характерна вузька джерельна основа, помітна партійна заангажованість. Виключення складають праці Ю. Кульчицького. Вивчаючи повстанський рух в Україні в 1919–1926 рр., автор, на відміну від багатьох своїх колег, наголошує на значному впливі партій боротьбистів і "незалежних" УСДРП на селянство за доби Директорії. Він підкреслює, що "разом ці партії перетягнули на більшовицьку сторону велике число повстанців, які брали участь в протигетьманському перевороті" [19, с. 420]. Дослідник аналізує тактику ліворадикальних партій щодо селянства з метою досягнення своєї стратегічної мети – побудови власними силами на більшовицькій платформі незалежної української держави. Ці партії, зазначає Ю. Кульчицький, "...звертали увагу на селянство та мали плани втягнути повстанців у свій табір і тим самим поставити більшовиків під факт доконаний, що існує український комуністичний уряд та українська червона армія, та змусити їх до співпраці з ними" [19, с. 421].

Конкретні спроби боротьбистів поставити під контроль повстанські загони в 1919 р. автор наводить в іншій своїй праці "Шаблі з плугів". Спочатку боротьбисти вели переговори з отаманом Григор'євим, а після його смерті – зі старшинами Армії УНР Волохом, Божком і Данченком. Останні дали згоду підкорятись рішенням боротьбистів. "Вони, – пише автор, – задумали здійснити переворот в уряді, проголосити прийняття радянської платформи, та силою існування, стати червоним українським урядом" [20, с. 99]. Однак, переворот трьох отаманів не вдався, оскільки вони пересварилися. "Таким чином, – констатує дослідник, – удруге боротьбистів спіткала невдача в їхніх намірах створити Українську Червону Армію та уряд. Після цього вони пристали до Комуністичної партії (б) України й підпорядкувались Москві" [20, с. 100].

У цілому, здобутки української зарубіжної історіографії 50–80-х рр. ХХ ст. з досліджуваної проблеми не можна вважати вагомими. З 235 дисертацій із проблем українознавства, захищених в Західній Європі, США, Канаді за 1928–1983 рр., лише у 30 розглядалися окремі питання Української революції. На початку 90-х рр. ХХ ст. на Заході лише незначна частина науковців займалась проблематикою 1917–1921 рр. [21, с. 7, 9].

Підсумовуючи аналіз української історіографії, присвяченої проблемі взаємин Директорії УНР з ліворадикальною опозицією в роки Української революції, слід відзначити, що українські зарубіжні історики, вільні від необхідності оглядатись на ідеологічні настанови тоталітарної системи, мали можливість для більш об'єктивного висвітлення проблем Української революції, в т.ч. й досліджуваної теми. Створені ними праці дозволили глибше ознайомитись з ідеологічними платформами українських ліворадикальних партій, прослідкувати певні етапи їх протистояння з Директорією, з'ясувати негативні наслідки цього протистояння для долі української державності. Одночасно, слід зауважити, що й українська зарубіжна історіографія не була позбавлена низки недоліків. Недостатня фактологічна база, певний суб'єктивізм в оцінках подій і явищ – далеко не всі з них. Найбільш суттєвим недоліком цих праць була їх надмірна "заполітизованість" у підходах і висновках. На цей загальний недолік зарубіжної історіографії з проблем революції 1917–1921 рр. звертали увагу як деякі із зарубіжних дослідників, зокрема І. Лисяк-Рудницький [22, с. 41–45, 51–61], так і сучасні вітчизняні фахівці [23, с. 23]. У результаті українським зарубіжним історикам не вдалось об'єктивно, з наукових позицій висвітлити низку аспектів взаємин Директорії з ліворадикальною опозицією. Серед них – питання про діалектику взаємозв'язку між повстанським селянським рухом і силами ліворадикальної опозиції в 1919 р., ступінь впливу цих сил на його організацію і координацію. Недостатньо досліджене й питання щодо партійної орієнтації повстанських отаманів, впливу лівих партій на їх поведінку в переломні етапи розвитку подій. Поза увагою української зарубіжної історіографії залишився й такий аспект як еволюція поглядів лідерів ліворадикальних партій М. Авдієнка, М. Ткаченка, А. Пісоцького, М. Драгомирецького, Ю. Мазуренка, П. Любченка, ін. діячів, що завершилась переходом більшості з них у табір більшовиків. Над зазначеними проблемами продовжують плідно працювати сучасні вітчизняні історики.

Джерела та література

1. Донцов Д. Підстави нашої політики / Д. Донцов. – Нью-Йорк : Орг. Оборони Чотирьох Свобод України, 1957. – 211 с.
2. Липинський В. Листи до братів-хліборобів : про ідею і організацію укр. монархізму : писані 1919–1926 р. / В. Липинський. – Нью-Йорк : Булава, 1954. – 470 с.
3. Винниченко В. Відродження нації: (історія укр. революції, mareць 1917–груд. 1919) : 3 ч. Ч.3 / В. Винниченко. – Репринт. відтвор. вид. 1920 р. – К.; Відень : Політвидав України, 1990. – 542 с.
1. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага : Вільна спілка, 1928. – 324 с.
2. Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917–1920 рр. Т.4. / П. Христюк. – Прага, 1922. – 192 с.
3. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції / І. Мазепа. – К. : Темпора, 2003. – 608 с.
4. Майстренко І. Боротьбизм : історія однієї течії укр. комунізму / І. Майстренко. – Мюнхен, 1954. – 341 с.
5. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР : у 7 т. Т.1 / М. Стахів. – Торонто : Укр. наук.-видав. б-ка в Скрантоні, 1962. – 272 с.
6. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР : у 7 т. Т.3 / М. Стахів. – Торонто : Укр. наук.-видав. б-ка в Скрантоні, 1963. – 27 с.
7. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР : у 7 т. Т.7. / М. Стахів. – Торонто : Укр. наук.-видав. б-ка в Скрантоні, 1966. – 432 с.
8. Феденко П. Влада Павла Скоропадського : (п'ятдесяті роковини перевороту в Україні) / П. Феденко. – Лондон ; Мюнхен : Наше слово, 1968. – 32 с.
9. Мірчук П. Українська державність 1917–1920 / П. Мірчук. – Філадельфія : [Б.м.], 1967. – 400 с.
10. Костюк Г. Теорія і дійсність : (до пробл. вивч. теорії, тактики і стратегії більшовизму в націонал. питанні / Г. Костюк // Сучасність. – 1970. – № 9, 11, 12; 1971. – № 1, 2.
11. Майстренко І. Історія комуністичної партії України / І. Майстренко. – [Б.м.] : Сучасність, 1979. – 259 с.
12. Майстренко І. Сторінки з історії комуністичної партії України. Ч.1. / І. Майстренко. – Нью-Йорк : Пролог, 1967. – 99 с.
13. Феденко П. Соціалізм давній і новочасний / П. Феденко. – Лондон ; Париж ; Мюнхен : Наше слово, 1968. – 229 с.
14. Лисяк-Рудницький І. Український комуністичний маніфест / І. Лисяк-Рудницький // Сучасність. – 1971. – № 9. – С. 100–107.
15. Прокоп М. Про український націонал-комунізм / М. Прокоп // Сучасність. – 1986. – № 3. – С. 65–78.
16. Кульчицький Ю. Повстанський рух 1919–1926 / Ю. Кульчицький // У пошуках історичної правди : зб. на пошану Миколи Чубатого. 1889–1975. – Нью-Йорк ; Париж ; Торонто, 1987.
17. Кульчицький Ю. Шаблі з плугів : укр. повстан. рух у визвол. змаганнях / Ю. Кульчицький. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 260 с.
18. Радченко Л.О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1929 рр. / Л.О. Радченко. – Х. : Око, 1996. – 120 с.
19. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т. Т.2 / І. Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – 573 с.
20. Солдатенко В.Ф. Українська революція : історичний нарис / В.Ф. Солдатенко. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.

Стопчак Н. В. Протистояння Директорії УНР з ліворадикальними українськими політичними силами в українській зарубіжній історіографії

На багатообразном історіографическом и археографическом материале исследованы ведущие тенденции и основные этапы накопления знаний, касающиеся протистояния Директорії УНР с украинскими ліворадикальными политическими партиями в украинской зарубіжній історіографії. Выявлены, систематизированы и охарактеризованы основные группы історіографических источников по данной проблеме, проанализированы методологические подходы украинских зарубіжних историков к её освещению. Выделен круг проблем, которые нуждаются в дальнейшем научном изучении и интерпретации.

Ключевые слова: украинская зарубіжняя історіографія, Директорія УНР, украинские ліворадикальные политические партии, УСДРП (независимых), УПСР (боротьбистов).

Stopchak M. V. Confrontation of the Directory of the UPR with Ukrainian left-wing radical political forces in Ukrainian foreign historiography.

The leading trends of Ukrainian foreign historiography on the issue of confrontation of the Directory of the Ukrainian Public Republic with Ukrainian political parties of the left-wing radical direction are analyzed in the article. The main groups of historiographic sources dedicated to the problem are defined, systematized, characterized; methodological approaches to the theme of Ukrainian and foreign historians are analyzed; the issues that need further scientific research and interpretation are identified.

Keywords: Ukrainian foreign historiography, Directory of the UPR, Ukrainian left-wing radical political parties, the Ukrainian Social Democratic Labour Party (of the independent), Ukrainian Socialist-Revolutionary Party (of the Borotbists).

УДК 930.1:37.011.31(477.54).62"1917/1921"

Т. О. Маньківська

ПРОБЛЕМА СТАНОВИЩА ВЧИТЕЛІВ СЛОБОЖАНЩИНИ У 1917–1921 рр. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

У статті аналізуються наукові праці сучасних українських дослідників, присвячені історії становлення національної системи освіти в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Розкривається ступінь наукового вивчення проблем становлення вчительства на Слобожанщині, особливостей його гендерно-вікового, соціального і національного складу, підготовки, професійної організації та ролі в розвитку шкільної освіти регіону в 1917–1921 рр., визначаються перспективи подальшого дослідження зазначеної проблематики.

Ключові слова: сучасна українська історіографія, учительство, шкільна освіта, Слобожанщина, національно-визвольні змагання.

З проголошенням незалежності в Україні настає новий етап у розвитку історичних досліджень. Великий інтерес у науковців викликають теми з історії українського державотворення 1917–1921 рр., які в радянський період взагалі не вивчались, а короткі згадки про діяльність Центральної Ради, урядів Української Держави П. Скоропадського, Директорії супроводжувались різким осудом і накладенням ідеологічного кліше, як от “буржуазний”, “націоналістичний”, “контрреволюційний”. Зняття ідеологічних заборон, розсекречення раніше недоступних архівних фондів посилили інтерес дослідників до даної проблематики.

1917–1921 рр. стали важливим періодом розвитку шкільництва в Україні, активну участь у якому взяли вчителі. Оскільки ця тема викликала значний інтерес у науковців, то на сьогодні маємо досить потужний масив досліджень з історії освітнього руху в Україні у період національно-визвольних змагань.

Окремі автори здійснюють аналіз історіографії з питань розвитку освіти в Україні в 1917–1921 рр., зокрема В.П. Киридон [1], Ю.І. Чирва [2], О.П. Ситніков [3]. Більш детально історіографія про вчительську інтелігенцію досліджується О.Л. Кірюнкою [4]. Однак авторка зосереджується на першому десятиріччі радянської влади, а період українських національних урядів у її праці не розкривається.

Оскільки вчительство відіграло важливу роль в освітніх процесах в Україні, вважаємо за доцільне дослідити його правовий статус, рівень життя, умови праці у період національно-визвольних змагань. Слобожанщина як окремих історико-етнографічний регіон мала певні відмінні риси у розвитку шкільної освіти і складі вчительських кадрів, пов'язані з політичними умовами 1917–1921 рр., особливостями національного складу населення, територіальними розташуванням. Тому основними завданнями даної статті є аналіз досліджень, у яких розкривається проблема становлення вчителів Слобожанщини в період національно-визвольних змагань.

Існує невелика кількість історичних праць, де предметом дослідження виступає вчительство України в період 1917–1921 рр. Особливе значення мають монографії І.О. Кліцакова “Педагогічні кадри України (1917–1937 рр.)” й “Учительство: трудная судьба (1917–1937 рр.)” [5], у яких здійснена спроба критично проаналізувати соціально-економічні та політичні умови існування радянського вчительства та проблеми його взаємовідносин з органами влади. Однак автор зосереджується лише на політиці радянського керівництва в зазначений період, показує керівну роль саме більшовицьких урядів у підготовці та вихованні вчителів у 1917 – 1937 рр., оминаючи діяльність українських національних урядів. І.О. Кліцаков зазначає, перші організації Спілки робітників освіти і соціалістичної культури були створені саме на Харківщині.

У сучасній українській історіографії є приклади дослідження розвитку освіти в регіональному аспекті. Короткі відомості з історії освітнього руху та становлення вчительства Східноукраїнського регіону в зазначений період містяться у праці В.С. Курила [6]. Окремі розвідки В.В. Ковалю присвячені проблемі правового і матеріального становища шкільних учителів Поділля в добу Гетьманату П. Скоропадського [7].

Предметом історіографічного огляду також стали узагальнюючі праці з історії освіти 1917 – 1921 рр., у яких приділяється увага питанням правового та матеріального становища вчительства в Україні.

Дослідження А.М. Боровика “Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917 – 1920 рр.)” [8] містить відомості про підготовку вчителів до роботи в українських школах, зокрема, про